

ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

VOCAȚIA EDUCAȚIONALĂ ÎN ROMÂNIA INDEPENDENTĂ (1877-1916)

III

N. ADĂNILOAIE, GH. SMARANDACHE*

Independența și unitatea statală au reprezentat aspirații fundamentale ale poporului nostru de-a lungul secolelor, accentuându-se și concretizându-se pe plan național în epoca modernă. După unirea Principatelor și efectuarea marilor reforme modernizatoare, întărindu-se capacitatea economică, politică și militară a statului român, s-a putut pune, cu mai mult curaj, problema înlăturării suzeranității otomane și a dobândirii independenței naționale, inclusiv pe calea armelor. Mihai Eminescu arăta că „... toate atributele unei neatârări reale s-au câștigat de către Cuza Vodă, exceptând firma acestei realități”. El considera că guvernele de după 1866 „n-au prea avut altceva de câștigat decât firma, decât recunoașterea unei neatârări ce existase totdeauna”. De altfel, marele poet sublinia că „independența, departe de a fi meritul actualei generații, e suma vieții noastre istorice”.¹ Ar fi de adăugat că și după 1866 – o dată cu instaurarea dinastiei străine – s-au făcut pași serioși pe calea spre independență, iar în 1877, prin voința și hotărârea domnitorului Carol, a oamenilor politici și a întregii națiuni, acest vis secular a fost încununat de succes.

Proclamarea independenței de către Parlament, la 9 Mai 1877, a declanșat o adevărată explozie a entuziasmului și a patriotismului înflăcărat, în toate județele țării. George Coșbuc scrie – mai târziu – că la această veste „s-a cutremurat de bucurie toată suflarea românească”.² Iar ziarul *Telegraful* relatează că acest fapt „dorit de secole va fi înscris cu litere de aur în analele române”.³

Independența trebuia însă apărată pe câmpul de luptă, pentru a putea fi impusă forțelor armate otomane și recunoscută și de puterile europene. Tot în mai 1877, C.A. Rosetti, președintele Camerei, scria în ziarul *Românul* că participarea la războiul antiotoman este dorită și

* Profesori pensionari.

¹ *Timpul* din 14 și 19 februarie 1880.

² George Coșbuc, *Povestea unei coroane de oțel*, București, 1899, p 222

³ *Telegraful* din 11 mai 1877.

necesară pentru „mărirea și ridicarea patriei“, pentru ca „românii să-și datorească lor înșiși independența absolută a țării; căci atunci vor ține mai mult la dânsa și ea va fi mai bine garantată“.⁴

Războiul pentru cucerirea independenței devenind cu adevărat popular, toate clasele și păturile sociale românești au contribuit moral și material la susținerea lui, implicit la victoria armatei pe câmpul de luptă. Incadrându-se în efortul general al poporului, mii de învățători, profesori și chiar elevi – însuflețiți de sentimente patriotice – au contribuit, cu fonduri și diferite ofrande, la susținerea frontului de la Plevna. De altfel, războiul de neatarnare a avut menirea să ridice conștiința națiunii române libere care și-a verificat pe câmpul de luptă virtuțile morale; a creat la toți românii o stare de spirit optimistă, încrezătoare în forțele interne și capabilă de elanuri viitoare spre progres, democrație și desăvârșirea unificării național-statale.

Cucerirea independenței naționale a impulsionat dezvoltarea literaturii și artei, în general a culturii românești. Această literatură a cunoscut o mare înflorire, atât în timpul, cât și după războiul din 1877, jucând un rol mobilizator. Literatura războiului, scrisă în bună parte de participanți activi, este „o cronică vie“ purtând „pecetea autenticului, a istoriei trăite“. Totodată, această literatură – poezie, proză, dramaturgie, memorialistică – a fost o adevărată școală de educație națională. Scriitorii, prin operele lor, au înflăcărat inimile, au dinamizat energiile, au modelat starea de spirit generală, au menționut mereu vie admirația pentru lupta eroică a ostașilor români – în special a vitejiei dorobanților – și au contribuit eficient la permanentizarea atmosferei de vibrație națională, de entuziasm patriotic.⁵

Instrucția și educația – în special educația națională, influențate și de literatura vremii – au început să se afirme tot mai mult în acei ani. Oamenii politici au considerat că e necesar să se acorde o mai mare atenție școlilor primare și îmbunătățirii salarizării învățătorilor, pentru ca aceștia să se poată ocupa mai intens de educația tinerimii în spirit național.

Chiar în anul 1877, când în Cameră se punea problema alocării de fonduri mari Ministerului de Război și economii la celelalte ministere, o serie de deputați liberali – Andrei Vizanti, V.A. Urechea, I. Ionescu de la Brad, N. Fleva, P. Cernătescu ș.a. – au cerut insistent ca la bugetul instrucțiunii publice să nu se facă nici un fel de economie, ci, din contra, să se suplimenteze bugetul. Deputații au subliniat că bugetul instrucțiunii publice este cel mai important pentru că „este adevăratul buget...“

⁴ *Românul* din 14 mai 1877.

⁵ Vezi N. Adăniloaiie, *Independența națională a României*, Editura Academiei, București, 1986, p. 365-366.

al civilizațiunii și al culturii unui popor, mai cu seamă într-o țară liberă sub un regim democratic ca al nostru. Cine voiește să știe gradul de cultură al unui popor și gradul de perfecțiune al instituțiilor sale politice se uită la bugetul instrucțiunii publice”, căci învățământul este izvor de bogăție, o garanție a libertății și un reazem al democrației; iar „cu cât un popor va fi mai luminat, cu atât va fi mai liber”. De aceea deputații insistau ca procentul de 10% din venitul național alocat bugetului învățământului să fie suplimentat pentru a se putea clădi noi localuri de școală, a se crea încă trei școli normale și a se majora salariile învățătorilor în așa fel ca aceștia să poată fi la „înălțimea misiunii lor”.⁶ Ministrul Gh. Chițu, aprobând propunerile deputaților, arăta, de asemenea, că poziția materială are influență nu numai asupra demnității învățătorului, ci și asupra înrăuririi ce aceasta o poate exercita, prin sfaturile sale, asupra locuitorilor comunei care sunt în contact cu el, astfel încât să se poată spune cândva, precum a zis Bismarck, după războiul din 1870-1871, că „nu tunurile Prusiei au învins pe Franța, ci învățătorii de sate”, voind să dea de înțeles, cu aceste cuvinte, câtă influență are buna organizare a școlilor și educația tinereții „asupra tuturor ideilor, principiilor și sentimentelor naționale”.⁷ Drept urmare, din septembrie 1877, salariile învățătorilor s-au majorat cu peste 50%.

Educația națională a elevilor a fost abordată de unele cadre didactice, în reviste de specialitate, chiar în anii premergători dobândirii independenței statale depline. De pildă, în vara anului 1875, mai mulți membri ai corpului didactic din București s-au constituit într-o asociație sub numele de Societatea de educațiune națională și au înființat și o revistă bilunară intitulată *Revista pedagogică*. Această revistă, pornind de la premisa că un popor fără cultură nu poate avea „libertate, fericire și putere”, arăta că acestea sunt rezultatul educației și instrucției. Pentru a fi eficiente, atât educația cât și instrucția trebuiau să se bucure de aceeași apreciere, deoarece dezvoltarea uneia în detrimentul celeilalte are consecințe asupra formării tinerei generații. (Această idee va fi îmbrățișată și susținută, cu toată autoritatea de Spiru Haret mai târziu).

Criticând pe cei care dau importanță numai instrucției, revista subliniază că „educațiunea și instrucțiunea formează un dualism inseparabil chiar pentru un singur moment, asemenea ca și corpul și sufletul”. A separa instrucția de educație înseamnă a separa „corpul de suflet: atunci întregul compus pierde cu desăvârșire semnificația sa, iar părțile integrante rămân fără nici o valoare pentru această lume”.⁸ În mai multe articole din revistă se pune accentul pe educația națională combătân-

⁶ *Monitorul Oficial al României* din 1877, p. 515-517, 533-536.

⁷ *Ibidem*, p. 662-665.

⁸ *Revista pedagogică* din 1 iulie și 1 septembrie 1875.

du-se – uneori exagerat – influențele străine. În ianuarie 1876, a apărut un articol intitulat semnificativ: „*De ce nu prosperă la noi educațiunea națională?*” Se pare că autorul articolului era îngrijorat de slaba propagandă ce se făcea atunci educației naționale.

Pe lângă unele articole referitoare la sistemele de educație ale pedagogilor J.J. Rousseau, Pestalozzi și Herbart, revista a publicat și o serie de studii despre istoria pedagogiei. Aceste studii – semnate mai ales de profesoara Maria Casabianu – conțin referiri generale „asupra educației și instrucției din timpii cei mai vechi până în timpii reformelor pedagogice”. Influențată de ideile lui Pestalozzi, *Revista pedagogică* preconizează introducerea și la noi, în școlile primare, a învățământului intuitiv. Copilul fiind o ființă intuitivă – arată revista – „primele noțiuni sau cunoștințe despre lumea exterioară și le capătă el numai prin intuițiune, adică prin privirea obiectelor și a întâmplărilor concrete (reale) și din asemănarea lor”.⁹

O asociație de învățători din Capitală a publicat, în august 1877, un alt periodic intitulat „*Învățătorul*” care, de asemenea, pledează pentru introducerea învățământului intuitiv ca metoda cea mai eficientă de educație. „În timpul mai nou – scrie ziarul – s-a dat învățământului intuitiv o deosebită atențiune, ceea ce atestă că i s-a recunoscut importanța. Și aceasta cu drept cuvânt, căci intuiția este singura bază de la care emană o învățare de sine stătătoare și fidelă ținere de minte. De aceea, fiecare obiect trebuie să se predea în mod «intuitiv» deoarece numai «cunoștințele câștigate prin intuițiune pun pe copil în pozițiunea de a activa spontan pentru dezvoltarea inteligenței sale».”¹⁰

În anii 1876-1884, au apărut și alte periodice de specialitate care – deși au avut o viață scurtă, ca și primele – au pledat pentru introducerea învățământului intuitiv în școli și a unor noțiuni de pedagogie, pentru a se da o mai mare atenție educației naționale și chiar educației materne, civice și sociale. Dintre acestea menționăm „*Aurora*” (la Râmnicu Sărat), „*Femeia Română*” (la București), „*Educatorul*” („organ” al corpului didactic din Azilul „Elena Doamna”) și „*Vocea Română*” (organ al Clubului profesoral din Craiova).

Educația elevilor prin metoda intuitivă a fost prevăzută încă din octombrie 1876 în Regulamentul pentru revizorii școlari, elaborat de Consiliul permanent de instrucțiune. Acest Regulament preconiza, printre altele, și un principiu pedagogic nou – experimentat la lași de institutorul I. Creangă și recomandat de M. Eminescu – anume însușirea rațională a cunoștințelor de către elevii primelor clase. Astfel, în art. XIII al Regula-

⁹ *Ibidem*, din 15 noiembrie și 15 decembrie 1875.

¹⁰ *Învățătorul* din 25 august 1877; vezi și Mioara Cimpoieș, Octavian Ionescu, *Probleme de pedagogie în presă*, Editura didactică și pedagogică, Rucurești, 1967, p. 305-310.

mentului se preciza: „Metodul bun și anume cel intuitiv fiind garanția cea mai sigură a progresului instrucțiunii“, revizorii să privegheze ca învățătorii și institutorii să nu predea la clasă „în mod mecanic“, silind elevii să învețe „pe de rost ceea ce stă scris în carte, fără a înțelege“, ci să caute „a dezvolta inteligența școlărilor, inspirându-le gustul pentru studiu și făcându-i să cugete și să se instruiască pre ei înșiși“. ¹¹ Peste doi ani, în octombrie 1878, elaborându-se o nouă *Programă* a studiilor din școlile primare urbane, la clasa I se prevedea ca obiect de studiu și *Învățământul intuitiv*. Este de menționat că la școlile primare rurale abia în ianuarie 1898 programa de studii stipulează că la Limba română, începând din clasa I, se va face și un învățământ intuitiv. ¹²

Deși nu era prevăzut în programa școlilor rurale, învățământul intuitiv – sau metoda intuitivă, cum i se mai spunea – avea mulți adepți și printre dascălii sătești, după cum rezultă din rapoartele revizorilor județeni referitoare la dezbaterile din cadrul conferințelor pedagogice anuale ale învățătorilor din vara anului 1881. Astfel, Scipione Bădescu, revizorul școlilor din județele Suceava și Neamț, raporta că „după arătările învățătorilor la conferință, metoda intuitivă se practică în cea mai mare parte“ a circumscripției sale, iar dascălii care o aplică „îndeamnă și pe ceilalți colegi a recurge la dânsa, ca la metoda pe care experiența științifică modernă ne-o dă ca singura bază solidă a edificiului instrucțiunii“. ¹³ Revizorul județelor Iași și Vaslui, C. Chiriță, raporta și el ministerului că „metoda intuitivă se practică foarte puțin în școlile urbane, ea se aplică mai mult la școlile rurale“. Unii învățători care au practicat această metodă au dat „cele mai satisfăcătoare rezultate în clasele lor“; alții nu o pot pune în aplicare, lipsindu-le mijloacele, adică aparatele didactice: hărți în relief, tablouri istorice, planșe, corpuri geometrice etc. Și revizorii de Covurlui, Tecuci, Putna, Rm. Sărat și Argeș au arătat că învățătorii, neavând la dispoziție aparatele didactice necesare, „învățământul intuitiv este iluzoriu“ în județele lor. ¹⁴

Impresionat de aceste rapoarte, V.A. Urechea, ministrul instrucțiunii, a convocat, la sfârșitul lui septembrie 1881, o întrunire la București a tuturor revizorilor școlari pentru a stabili un plan uniform al metodelor de predare. La discuții, revizorii au arătat că prin învățământul intuitiv se face cea mai solidă educație elevilor, că învățământul intuitiv se

¹¹ Arhivele Naționale București, fond. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 3098/1876, f. 418-423.

¹² Vezi *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor*, vol. I, București, 1901, p. 1199-1204.

¹³ *Învățământul public primar. Rezultatul conferinței revizorilor școlari*, București, 1881, p. 39.

¹⁴ *Învățământul primar rural...*, București, 1881, p. 41-44, 59-62, 69.

adresează spiritului copilului prin cele cinci simțuri și în special prin vedere. Conform principiilor pedagogice ale acestui învățământ, un dascăl conștiincios, prin întrebări bine gândite, trebuie să stimuleze inteligența elevilor și, în discuția cu ei, să treacă de la cunoscut la necunoscut, de la concret la abstract, de la „ce este aproape la ce este depărtat“, de la lucrurile simple la cele complexe în mod sintetic și analitic. Învățătorul poate porni cu descrierea obiectelor din școală și împrejurimi, apoi la diferite plante și animale domestice întâlnite în cale și, mai departe, în excursia ce o va face cu elevii, aceștia pot vedea râuri, dealuri păduri, case, instituții publice; toate acestea, prin discuții, vor contribui la dezvoltarea spiritului de observație al elevilor și chiar la judecata lor. Revizorii, menționând că „Pestalozzi e părintele învățământului intuitiv“, au subliniat că și ilustrul pedagog considera că punctul de plecare al acestui învățământ este în natură și nu în cărți, în experiența personală a elevilor și nu în vorbele învățătorului, care trebuie doar să-i dirijeze. Revizorul de Olt și Teleorman, D. Constantinescu, a prezentat un referat bine documentat în care a arătat că Pestalozzi, experimentând învățământul intuitiv, „a găsit calea prin care învățătorul poate face apt pe copilul său d-a primi cu folos și cu mare înlesnire cunoștințele ce trebuie să-i comunice“. Pestalozzi a afirmat: „Oricât de mare ar fi inteligența unui școlar, privind un obiect, despre care se vorbește, îl va cunoaște mai bine și, prin urmare, își va face o idee mai exactă de dânsul“. În referat, s-a menționat că învățământul intuitiv „este la mare preț în școlile elementare germane“, unde sunt folosite cu succes „tablourile lui Vilke“ și multe alte aparate didactice.¹⁵ Și alți revizori au întocmit și prezentat la întrunire referate interesante, propunând generalizarea învățământului intuitiv în școlile primare și procurarea urgentă a aparatelor didactice necesare. Din păcate, aceste aparate, inclusiv tablourile istorice, corpurile geometrice și planșele intuitive nu s-au putut procura și trimite la școli decât peste două decenii, și atunci la insistența lui Spiru Haret. Totodată, revizorii au recomandat ca învățământul intuitiv să fie predat elevilor înaintea și în paralel cu celelalte materii, iar istoria să înceapă cu istoricul localității, cu monumentele și tradiția istorică, făcându-se astfel și o educație patriotică.¹⁶

De altfel, pentru promovarea educației patriotice la elevi s-a acționat tot timpul după cucerirea independenței naționale, atât din partea ministerului cât și a revizorilor sau a unor cadre didactice. De pildă, la 14 august 1879, ministrul instrucțiunii, N. Krețulescu, a adresat o circulară învățătorilor și institutorilor cu sfaturi și îndemnuri la început de an

¹⁵ *Învățământul public primar...*, p. 77-78.

¹⁶ Arhivele Naționale București, fond. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar I/1881, f. 10-14.

școlar. Printre altele, ministrul scrie: „Instrucțiunea fiind baza adevăratei civilizațiuni, gradul de cultură al unei națiuni arată locul ce trebuie să-și ocupe ea în concertul celorlalte națiuni. Națiunea care, prin silințele ce-și va depune, va avea școale mai bune, va fi totdeauna în fruntea celorlalte“. Făcând aluzie la victoriile românești de la 1877, el subliniază că „noi avem datoria de a pregăti pentru generațiile viitoare totul ca ele să poată proba că românul este demn d-a ocupa și pe tărâmul culturii același loc ce a probat că știe să ocupe și pe câmpul de luptă“. De aceea, el cere învățătorilor să fie „adevărați apostoli ai civilizațiunii“, că de ei depinde, prin educația patriotică ce o fac elevilor, „nu numai soarta acestei generații, dar a țării întregi“. În final, ministrul se angajează să obțină de la parlament fondurile necesare pentru răspândirea și dezvoltarea învățământului primar, „căci nu se poate să fie un ban mai bine cheltuit decât cel ce se dă pentru instrucțiunea poporului.“¹⁷

În anul următor, în articolele publicate de M. Eminescu în ziarul *Timpu* găsim o serie de idei referitoare la educație și instrucțiune, la necesitatea introducerii învățământului intuitiv și mai ales la educația patriotică ce trebuie avut în vedere la alcătuirea manualelor școlare. Când în ziarul *Românul* s-a pus întrebarea dacă în loc de cartea de citire, care cuprinde „poezii și istorioare morale“, n-ar fi bine să se pună în mâna elevilor „un tratat popular de agronomie?“, Eminescu a replicat: ...„a preface o carte neapărată educațiunii tinerimii, neapărată pentru cultura limbii materne, pentru istoria și geografia țării, pentru variile cunoștințe ce trebuie să aibă un om, într-o carte de agronomie, e o adevărată orbire“. Marele poet înțelegea necesitatea învățării agronomiei în școlile rurale; „dar pentru aceasta – accentua el – nu trebuie a se sacrifica scopul educațiunii naționale, pe care-l urmărește cartea de citire și pe care în cărțile apusului l-a și ajuns.“¹⁸

Ion Creangă, de asemenea arăta că educația se identifică, cel puțin în primii ani de școală, cu însușirea limbii române limpezi, concise, dense, plastice, colorate, într-un proces gradual, sistematic. El spunea că scopul esențial al școlii primare este „de a învăța și de a păstra cu cea mai mare sfințenie limba națională de care se leagă trecutul unui popor“. La conferințele pedagogice din august 1883, de la Iași, institutorul I. Creangă pleda în fața învățătorilor pentru o educație completă a copiilor făcută în cadrul școlii. Menționând că în țările cu un înalt grad de cultură educația se lasă „parțial în sarcina familiei“, el sublinia că la noi „fie în oraș, fie la țară trebuie ca școala să educe pe copil, bineînțeles în

¹⁷ Arhivele Naționale Iași, fond. revizoratul școlar, dosar 201, f. 1 și 19; vezi și N. Adăniloae, *Istoria învățământului primar*, Editura Cris Book Universal, București, 1998, p. 155-156.

¹⁸ *Timpu* din 12 iulie 1880.

strânsă unire cu părinții“. Pentru a fi cineva „un bun educator – preciza I. Creangă – trebuie multe condițiuni, între care: știința, buna purtare și maniera, cum și o îndelungată experiență însoțită de o aptitudine particulară pentru aceasta“. Totodată, ilustrul dascăl roagă pe învățători „să culeagă fiecare“, în localitățile unde funcționează, „toate cuvintele ce le-ar auzi din gura poporului și a bătrânilor, fără a le da vreun fel de talmăcire la cele ce nu le vor putea înțelege, și, la conferința anului următor, să le depună la birou spre a fi înaintate celor ce vroiesc a se ocupa să formeze un dicționar al limbii române“.¹⁹ La aceste conferințe pedagogice, pentru intensificarea educației patriotice, Gavril Muzicescu a propus să se introducă în toate școlile primare cântecele naționale. Tot atunci, unii învățători ieșeni au arătat că o bună educație patriotică se poate face la lecțiile de istorie în care nu trebuie pus accentul pe războaie și domnitori, ci pe studierea așezămintelor și a vieții poporului în diferite timpuri. În felul acesta, se va contribui „la formarea generațiunii tinere și la dezvoltarea patriotismului“, căci această generație va lupta pentru a păstra țara, limba și religia“.²⁰

Profesorul craiovean Mihail Strojanu (originar din zona Blajului) a fost preocupat și el (ca și I. Creangă) de a introduce în școală studiul sistematic al limbii și literaturii române; de asemenea, a fost și el autor de manuale școlare cu multe ediții (ca și dascălul ieșean). M. Strojanu a publicat, în anii 1882-1884, în revista *Vocea Română* – organ al Clubului profesoral din Craiova – mai multe studii de pedagogie și de filosofie. În articolele de pedagogie predomină ideea că „școala este cel mai însemnat și complet așezământ de educațiune, atât umană cât și civică, sau națională; că disciplina este un mijloc „mai ales de educațiune civică“. Serviciul militar, de asemenea, „contribuie la educațiunea civică, deprinzând pe tineri cu ordinea, regularitatea și ascultarea de legi“. Prin urmare – conchide acest profesor –, scopul educațiunii naționale „trebuie să fie de a forma cetățeni buni, ca să poată fi buni oameni și ca să ne putem garanta existența și libertatea“.²¹

După dobândirea independenței și proclamarea regatului (1881), prin meritele oamenilor politici și de cultură, România a cunoscut progrese în construcția societății moderne, în afirmarea spiritului național, în concordanță cu deschiderea europeană. România devenise o țară apreciată și datorită personalității regelui Carol I, iar cultura, în ansamblu, și educația națională, în particular, au primit și impulsul reginei Elisabeta, cunoscută ca poetă sub pseudonimul *Carmen Sylva*, care a evocat în scris

¹⁹ Arhivele naționale Iași, fond. Revizoratul școlar, dosar 229, f. 78-80.

²⁰ Ibidem, p. 65-66.

²¹ *Vocea Română*, din 15 aprilie 1884; vezi și Mioara Cimpoieș, Octavian Ionescu, *op. cit.*, p. 318-325.

frumusețile patriei de adopțiune și virtuțile morale și spirituale ale românilor. Conducând trupele la victorie, în războiul din 1877, și împărțâșind pe front aceleași privațiuni alături de ostași, conducătorul statului român a devenit mai popular; se făcuse o sudură – spun unii scriitori – între el și popor, care s-a accentuat o dată cu proclamarea regatului, când privirile și speranțele românilor de peste Carpați s-au îndreptat tot mai mult spre suveranul de la București. Nu întâmplător, în primul număr al ziarului pedagogic și literar *Educatorul* (redactor fiind profesorul Barbu Constantinescu), a apărut o lungă poezie a profesorului Petre Dulfu (transilvănean de origine) închinată regelui Carol și intitulată *Trimisul Providenței*. În ultima strofă (a XXI) se spune:

„Înainte, deci, o! Carol, pe a faptelor cărare!
Căci în plaiul României însuși Domnul te-a trimis,
Să renaști această țară și din mică s-o faci mare,
Să'mplinești într-o zi sfântă a Românilor sfânt vis.”²²

Același Petre Dulfu (profesor de pedagogie la Școala normală) a publicat o serie de articole în toamna anului 1883 consacrate reginei Elisabeta. De fapt, e un singur articol, intitulat *O poetă pe tron*, care se continuă în 7 numere și conține aprecieri elogioase despre activitatea literară a reginei.²³

II

În condițiile specifice ale procesului de modernizare din ultimul deceniu al sec. XIX și primul deceniu al veacului următor, când ideile despre democrație, în viziune națională și europeană, erau tot mai răspândite, se pune și problema esențială a rolului educației în societate. Existau opinii referitoare la exercitarea directă a educației prin școală, dar se remarcă și necesitatea unei influențe educative asupra adulților neșcolarizați, prin instituțiile statului, prin acțiunea celor instruiți și educați pentru a promova democrația, responsabilitatea civică și, mai ales, libertatea și unitatea națională. În acest scop, pedagogia – științele educației – a beneficiat de contribuția culturii și științei moderne pentru o soluționare democratică a problemelor școlare. Erau necesare măsuri legislative și administrative pentru îmbunătățirea sistemului de instrucție și educație a școlii românești, în general. Aceste măsuri s-au concretizat în ultimul deceniu al sec. XIX, când, prin adoptarea legilor asupra învățământului primar, secundar, universitar și profesional, s-a făcut o adevărată reformă a învățământului românesc. În esență, această reformă este o sinteză creatoare a celor mai bune tradiții ale legislației și școlii

²² *Educatorul*, nr. 1, din 2 ianuarie 1883, p. 4-5.

²³ *Ibidem*, nr. 33-39, din 16 octombrie-27 noiembrie 1883, p. 257-306.

românești, o punere de acord a învățământului nostru cu cerințele dezvoltării României, în strânsă corelație cu elementele novatoare ale pedagogiei universale.

Mișcarea pedagogică românească de la sfârșitul sec. XIX – C. Dumitrescu Iași, Spiru Haret, C. Meissner, P. Gârboviceanu, Gh. Adamescu – era, de altfel, sub imperiul marilor pedagogi: Pestalozzi, Herbart și Spencer. Sub influența gândirii lor, s-au format curente în domeniul pedagogiei care, din planul teoretic, au trecut, treptat, în planul realizărilor practice, păstrându-se însă specificul național al educației.

În pragul veacului XX, prin legile adoptate, învățământului românesc i s-au stabilit condiții mai bune de dezvoltare și afirmare, creându-se, în deceniul următor, posibilitatea de a se imprima, pe cale educativă, „o direcție activă a școlii” prin „pregătirea spiritului profesorilor și învățătorilor în acest sens”, pentru a forma din fiecare copil o personalitate cu voință și inteligență, capabilă de a se folosi de luminile științei spre a putea duce o viață responsabilă și a participa cu succes la activitatea publică.²⁴ Pe de altă parte – ca și în multe țări europene (Franța, Elveția, Italia, Belgia, Danemarca) – dascălii români, fie din proprie inițiativă, fie la chemarea ministrului Spiru Haret, au început să desfășoare și o activitate extrașcolară tot mai intensă înființând asociații culturale, reviste de specialitate, biblioteci publice, școli de adulți, șezători satești, case de sfat și citire, obști și bănci populare și alte instituții culturale educative care vor căpăta un adevărat caracter de masă. Prin toate acestea, sfera educației se va extinde – atât la noi cât și pe plan european – iar în 1906, la Congresul internațional de la Milano, întreaga activitate extrașcolară a cadrelor didactice va căpăta denumirea de educație populară. (Vom reveni asupra acestor chestiuni.)

Concretizând lucrurile, trebuie să reliefăm câteva idei despre educație, reflectate în revistele românești de specialitate din ultimul deceniu al sec. XIX. Astfel, în primul număr al revistei lunare *Educațiunea*, din ianuarie 1892, scoasă de învățătorul ilfovean M. Timuș, se arată că viitorul „aștealtă de la noi ca, prin știință și educație, să îndrumăm omenirea către perfecțiunea de care este capabilă”. Trebuie să contribuim cu forțe unite la perfecțiunea urmașilor noștri. În acest scop, s-a fondat revista *Educațiunea* care are „menirea să întrețină pe părinții și învățătorii români cu focul sacru al misiunii de educatori și să accelereze această operă în toate direcțiile ce reclamă nobilia ei menire”. După ce se menționează că în Franța, Germania și Elveția sunt numeroase organe „ce se ocupă cu educațiunea tineretului”, se arată că noi, având o existență națională mai tânără, vom îmbrățișa toate materiile „ce

²⁴ Vezi I.C. Petrescu, *Școala activă*, ediția a III-a, București, 1943, p. 286.

conclucră la perfecționarea omului pe cale educativă“. Revista va explica în mod concret, „cum se face și trebuie să se facă educația în familie; ce dezvoltare trebuie dată educației morale și fizice; cum trebuie făcută educația fetelor în vederea destinației viitoare“ ca mame și pentru a le deprinde cu „guvernarea casei“. ²⁵ Într-un articol intitulat „Educația în familie“ se combate obiceiul unor părinți de a înfricoșa pe copii cu povestiri despre draci, baba cloanța etc. ²⁶

Alte articole, apărute în numerele următoare ale revistei, abordează necesitatea educației, precizându-se că „omul este obiectul principal al educației și cunoașterea lui, din toate punctele de vedere, formează baza pe care se întemeiază știința educației sau pedagogia“. J.J. Rousseau afirma, în acest sens, că din mâna lui, copilul nu va ieși nici preot, nici soldat, nici judecător, „ci numai om“. Se subliniază că, prin educație, „omul devine cel mai perfect dintre creaturi și oamenii de mâine nu pot fi altfel decât cum îi pregătesc cei de astăzi. Acest adevăr a fost recunoscut de toți bărbații mari, căci numai educația adevărată... face fericirea familiei și a societății. Revista menționează că, în urmă cu mii de ani, Aristotel spunea că educația are ca scop „fericirea omului prin virtute“. Același filozof mai zicea că „mijlocul cel mai lesnicios de a conserva statul este de a da cetățenilor săi o educație solidă“. Iar în sec. XIX, Herbart, menționând că misiunea educatorului constă întru a transmite noilor generații experiența acumulată de generațiile anterioare, atrăgea atenția că statul trebuie să intervină „pentru a împiedica tendința creșterii tinerimii într-un cerc strâmt de particularism de clasă“. Revista crede că, prin educație, statul are datoria să transmită noii generații moștenirile lăsate de trecut – comorile literare, științifice și artistice – spre a-i asigura progresul. De altfel, educația trebuie să formeze din copil un om folositor sieși și societății, care să lucreze „pentru binele lui și al semenilor“. ²⁷ Învățătorul are menirea de a continua educația începută în casa părintească; iar conlucrarea dintre școală și familie e totdeauna necesară pentru a se da copilului o educație folositoare. Învățătorul bun – scrie revista – fiind „sufletul școlii“, va practica întotdeauna ceea ce propovăduiește. El „pregătind oameni pentru viitor, trebuie veșnic pe aceștia să-i aibă în vedere și ca aceștia să fie“. Cel destinat a fi învățător trebuie să aibă – după cum spunea și I. Creangă cu un deceniu mai înainte – o înclinație naturală în această direcție; blândețea și

²⁵ *Educațiunea*, nr. 1 din ianuarie 1892, p. 1-2 și 9-10.

²⁶ *Ibidem*, p. 13.

²⁷ *Ibidem*, nr. 10, din octombrie 1892, p. 163-167.

apropierea dascălului față de elevi să fie însoțită, când e cazul, și de „fermitate părintească”.²⁸

O altă revistă de specialitate, intitulată *Învățământul primar*, a apărut în 1895 și a fost condusă de un comitet de redacție format din instituții și revizori. Spre deosebire de revistele menționate până acum, aceasta a avut o viață mai lungă, dăinuind până în 1901. Temele abordate privesc, în general, instrucțiunea publică și educația, cu referire, adeseori, spre subiecte de educație națională. Astfel, la 15 aprilie 1896, într-un amplu articol intitulat „Educațiunea națională” se arată că educația începe de la naștere și îmbrățișează tot ce poate îmbunătăți și dezvolta o ființă vie „sub toate rapoartele”. O bună educație „este cel mai mare dar, cea mai mare binefacere ce poate primi un copil de la familie, de la societate ori de la stat. Statul, reprezentantul societății, e interesat să dea tineretului, viitorilor ei membri cea mai bună educație posibilă ca să poată trage dintr-înșea cel mai mare folos”. Educația are menirea „de a deștepta în om simțul a tot ce e bun adevăr și frumos, cultivând iubirea virtuții și înlesnind practica ei”. Educația e chestiunea cea mai importantă „care trebuie să preocupe orice națiune”, căci scopul ei nu e numai dezvoltarea individuală, ci și „dezvoltarea și fericirea patriei”. Educația unui popor trebuie să meargă în armonie cu instituțiile sale, să-i îmbunătățească moravurile sale, să-i stabilească principiile, pregătindu-l pentru aplicarea corectă a legilor, adică „să-i favorizeze ameleorațiunea sa succesivă”. Cât privește educația noastră națională, revista e de părere că aceasta „trebuie să meargă mână în mână cu instituțiile noastre democratice”, iar cei din conducere să caute să-i dea o direcție practică și reală, așa cum au făcut americanii.²⁹

Revista *Învățământul primar* continuă să abordeze ideile referitoare la educația națională și în anii următori. În aprilie 1898, revista scrie: „...ținta la care năzuim să ajungem în fiecare individ, prin cultură națională, este de a forma un ideal de caracter, care se manifestă în iubire și credință pentru patrie, popor și guvern, pentru limbă, datine și moravuri. Școala are datoria de a deștepta și de a întări aceste sentimente în elevi”. Însemnătatea culturii naționale e etică și practică; etică, având deci o țintă morală, transmisibilă de la o generație la alta, pentru a servi binele public; practică, ținând să formeze un cetățean pașnic, dar curajos, pentru apărarea țării. Pentru a servi educația națională, învățătorul trebuie să fie cu tact, cu simțământ patriotic, „să nu atingă tendințele partidelor, să sădească în elev sentimentul binelui comun, să se servească de istoria țării” și de „istoria biblică”, întrucât

²⁸ *Ibidem*, nr. 2, din februarie 1892, p. 19-20; Arhivele Naționale Iași, fond. Revizorul școlar, dosar 229, p. 78-79.

²⁹ *Învățământul primar*, nr. 4, din 15 aprilie 1896, p. 112-117.

Biblia e universală. Învățătorul să deștepte și iubirea pentru frații săi din alte state; să iubească limba maternă care e „fundamentul educației spre cultura națională”; de asemenea, cântecele patriotice și religioase. Totodată, se atrage atenția că învățătorul e dator „să facă pe elevul său să cunoască și meritele altor națiuni”, să aprecieze și „meritul străin”. Se conchide deci că dascălii trebuie să formeze „un popor liber, prin cultura lui, forte, prin iubirea către familie, țară și tron, mare prin credința în Dumnezeu”.³⁰

Un institutor din Corabia scria că „scopul suprem al educației este de a forma din copil un om în toată puterea cuvântului, a-l face, în limitele posibilului, să ajungă la perfecțiunea morală și intelectuală de care este capabil”. Tot el arăta că mama este prima care sădește în copil calitățile lui. După cum și Herbart afirma că „o bună mamă face mai mult ca o sută de dascăli”. Același institutor, menționând că școala trebuie să continue și să întregească educația familială, preciza că școala are de îndeplinit un întreit scop privitor la cele trei feluri de educație: fizică (prin gimnastică pentru a asigura vigoarea și sănătatea elevului); intelectuală (prin transmiterea cunoștințelor necesare) și morală (prin sădirea în inima lui a sentimentelor morale și religioase. După familie și școală vine influența societății, când adolescentul poate învăța „pentru viață, și din exemplele altora”).³¹

Idei deosebite în domeniul educației găsim în *Revista pedagogică* din anii 1891-1898, condusă de renumitul profesor universitar C. Dimitrescu-lași. Specializat la universitățile germane în filozofie, sociologie și pedagogie, C. Dimitrescu-lași și-a pus toate cunoștințele sale și experiența sa didactică în slujba organizării și perfecționării instrucției și educației în toate ramurile de învățământ. Preocupat de problemele educației, pe care el le consideră în strânsă corelație cu cele ale dezvoltării societății, C. Dimitrescu-lași scrie – în primul număr al *Revistei pedagogice* – că „e o legătură organică între transformările sociale și sistemele de educație. Indivizii transformă societățile în decursul veacurilor, iar transformările sociale înrâuresc educația generațiilor. Orice schimbare în alcătuirea socială trebuie să aducă cu sine modificarea întregului sistem de educație”. De aceea – crede el – educația „bazată pe vechiul sistem al clasicității” nu mai corespunde trebuințelor acute ale societății moderne și se simte nevoia de reforme în sistemul învățământului”.³² (Observăm că el anticipează „trifurcarea studiilor liceale”: clasic, real și modern, ce se va realiza prin legea din 1898.) În numărul următor al revistei, el cere ca, pe cale educativă, individul să fie pregătit „pentru luptele reale ale

³⁰ *Ibidem*, nr. 4 din aprilie 1898, p. 111-112.

³¹ *Ibidem*, nr. 6, din iunie 1898, p. 173-175.

³² *Revista pedagogică*, nr. 1 din septembrie 1891, p. 2.

vieții”, deoarece cel ce nu va fi pregătit a se adapta „condițiilor de trai ale mediului social în care e aruncat, va fi fatalmente zdrobit în concurența pentru existență”. Dar nu e mai puțin adevărat că ceea ce ne susține în luptele reale e tocmai „acel fir ideal, care ne îndeamnă să gândim continuu la îmbunătățirea stării sociale, la perfecționarea vieții noastre proprii”. De aceea, trebuie să deschidem mintea și inima tinerimii către aspirațiile ideale „fără a pierde de sub picioare terenul solid al realității”. Aceasta e „problema dificilă a educației moderne”.³³

C. Dimitrescu-Iași arată că educația, prin instrucție, înseamnă educația națională. Prin ea, se poate asigura realizarea unui ideal comun, rațional, pe linia progresului și a națiunii înseși. Iar în educația de stat, idealul superior trebuie să fie ideaul național; adevărul, frumosul, binele sunt idealuri subordonate. „Educația – scrie el – se conduce după principii generale stoarse din observația naturii omenești, dar aplicarea acestor principii la diferite popoare se poate face numai în măsura în care se ține seamă de geniul fiecărei națiuni³⁴. El se declară împotriva importului unor sisteme de educație și aplicării mecanice în școala noastră, tocmai când se încerca instaurarea sistemului de educație german la noi. Specificul național – scrie el – cere mijloace educative speciale. „Regulele educației croite după tipul poporului german de la sate, cu luptele sale religioase, cu devotamentul său către monarh, cu cultura intensivă a pământului, cu înlesnirile vieții produs al progreselor industriei naționale... nu pot fi aplicate de-a dreptul țaranului român”, care își desfășoară „viața lui morală în alte condițiuni de trai” și își „susține încă lupta pentru bucata de pământ pe care să aibă drept de a o rodi cu sudoarea muncii sale”. Cine voiește „să croiască normele educației poporului român – accentuează C. Dimitrescu-Iași – trebuie să se inspire de la geniul acestui popor. Trebuie să-i cunoaștem felul său de a gândi asupra vieții și asupra problemelor sociale, trebuie să cetim în basmele și legendele populare, în doinele și baladele sale, în tradiții și obiceiuri întregul său fel de a fi”.³⁵

„*Tactul pedagogic*” este titlul unui articol, foarte interesant, publicat de C. Dimitrescu-Iași, în vara anului 1894, în *Revista pedagogică*. Autorul scrie că, pe cale educativă, fiecare generație se folosește de experiențele trecutului și, în același timp, „adaugă la bogăția moștenită propriile sale experiențe”. De fapt, mai mult sau mai puțin, „toți suntem educatori” și în sarcinile fiecăruia cade această lucrare dificilă și delicată, de a contribui la progresul omenirii, prin pregătirea viitoarelor generații pentru a putea susține, „mai cu înlesnire, luptele vieții” Dar, pentru

³³ *Ibidem*, nr. 2, din februarie 1892, p. 56.

³⁴ *Vezi C. Dimitrescu-Iași. Omul și opera* (volum omagial), București, 1934, p. 277.

³⁵ *Revista pedagogică*, nr. 3-4, din martie-aprilie 1892, p. 172.

a putea reuși „în lucrările educației e necesar un anumit tact“. Și autorul explică aceasta prin faptul că în practica educației, „la fiecare caz dat trebuiesc măsuri educative determinate“, iar educatorul, având perpetuu în vedere teoriile generale ale educației, „trebuie să fie în stare – cum zice Herbart – în fiecare moment să-și creeze pedagogia sa“. Adică, pentru a fi pedagog deplin se cere o însușire specială sufletească, am putea spune o vocație educațională, spre a fi în stare, „pentru fiecare caz“ individual, să găsească imediat „soluția cea mai nimerită“, recurgând „la mijloacele educative corespunzătoare“ și aplicându-le la timp. Această însușire specială sufletească – scrie C. Dimitrescu-Iași – „se numește tactul pedagogic“³⁶. Una din măsurile înțelepte ale tactului pedagogic, implicit una din chestiunile principale ale educației este „să știi când trebuie să înrăurești asupra copilului și când trebuie să lași ca dezvoltarea să meargă în cursul ei natural“. Autorul critică pe profesorii secundari care se gândesc să învețe pe elevi numai materiile pe care le predau și nu se preocupă deloc de educația morală a acestor școlari. El crede că a sosit timpul „pentru a răsturna chestiunea și a pricepe că tot interesul școlii trebuie îndreptat în partea educativă; instrucțiunea însăși nu e decât un instrument pentru educație. Noi valorăm în viață – conchide el – atât prin ceea ce *știm*, cât prin ceea ce *putem*“.³⁷

Încă din 1879 – când legea a prevăzut ca toți candidații pentru catedrele secundare să aibă diplomă de licență – C. Dimitrescu-Iași a militat pentru înființarea școlilor de aplicație pe lângă școlile normale, în care să se facă pregătirea pedagogică necesară viitorilor educatori. Tot pentru o bună pregătire pedagogică a profesorilor, el a insistat să se organizeze seminariile pedagogice pe lângă universitățile din București și Iași, izbutind acest lucru abia prin legea lui Haret, din 1898, asupra învățământului secundar și superior, pe care a apărut-o cu dârzenie în Cameră, în calitate de raportor. C. Dimitrescu-Iași, fiind numit de ministrul Spiru Haret, în 1898, director al Seminarului pedagogic din București, a organizat și condus această instituție timp de 20 de ani. De altfel, între anii 1898 și 1910, el, fiind ales, de patru ori rector al Universității din București, a conferențiat, în repetate rânduri, mai ales în cadrul „Fundației universitare Carol I“ despre educația studențimii. El spunea că „rolul Universității nu este îndeplinit în întregime decât ocupându-se și de partea etică și socială a educațiunii tinerimii universitare“.³⁸

Cel mai activ și mai perseverent susținător al educației tinerimii, precum și a adulților, a fost însă Spiru Haret, care, în cele trei ministere ale instrucțiunii publice – dintre anii 1897-1910 – a izbutit să realizeze

³⁶ *Ibidem*, p. 174.

³⁷ *Ibidem*, nr. 7-9 din iulie-septembrie 1894, p. 257-268.

³⁸ C. Dimitrescu-Iași. *Omul și opera*, p. 356-357.

reforme structurale ce au revigorat învățământul românesc. Haret, ținând seamă de competența și activitatea pedagogică a lui C. Dimitrescu-Iași, a făcut apel și la luminile acestuia în elaborarea legislației școlare. De altfel, cei doi străluciți sociologi și pedagogi – fiind dotați cu o vocație educațională exemplară – au colaborat strâns în domeniul educației.

Opera legislativă și școlară a lui Haret, deși își are obârșia în societatea românească de la sfârșitul sec. XIX, a fost parțial influențată și de marii pedagogi ai timpului: Herbart, Spencer și mai ales Pestalozzi. Există asemănări între concepția pedagogică a lui Pestalozzi și cea a lui Haret. Tocmai ca și Pestalozzi, Haret voia ca prin opera sa legislativă și prin activitatea pe linie de școală să contribuie la ridicarea stării materiale a claselor de jos, în special a țărănimii. Ca și Pestalozzi, Haret preconiza ridicarea culturală a poporului, alături de cea economică; o îmbunătățire a stării materiale a țăranilor ar fi iluzorie fără o ridicare a nivelului cultural. Și nici acțiunea îndreptată numai în direcția culturală n-ar fi fost de prea mare folos stătenilor, dacă ei ar fi continuat să rămână exploatați și copleșiți de nevoile materiale. De aceea – ca și alți fruntași poporaniști – Haret învedera: „să dăm, în același timp, săteanului cultură pentru a se putea înstări și bună stare pentru a se putea cultiva”.³⁹ Ca și Pestalozzi, Haret credea în puterea pe care o poate avea educația nu numai asupra tineretului, ci și asupra adulților. Pornind de la rolul primordial pe care-l conferea culturii și, în primul rând, școlii, care trebuia să instruiască și prin aceasta să educe, Haret a extins activitatea sa și în afara școlii, relevând rolul deosebit al instrucției și educației asupra întregului popor. Îmbunătățirea situației poporului prin instrucție și educație, înarmarea elevilor nu numai cu cunoștințe, ci și cu deprinderi practice, respectarea individualității copilului, dezvoltarea armonioasă a omului și încadrarea lui în societate sunt elemente care se găsesc deopotrivă, cu nuanțe diferite, în opera celor doi mari pedagogi: Pestalozzi și Haret.⁴⁰

Îndată după instalarea sa ca ministru, Spiru Haret a căutat să sădească și să întărească în sufletul tineretului studios iubirea de țară și sentimentul solidarității naționale. De aceea, în circulara din 22 aprilie 1897, către școlile secundare și universități, „relativă la serbarea școlară de 10 Mai” Haret scria: „cea dintâi datorie a școalei, care trece înainta oricăreia alteia este de a forma buni cetățeni, și cea dintâi condițiune

³⁹ N. Adăniloaiie, *Învățătorii – Luminători ai satelor*, Editura Fundației culturale „D. Bolintineanu”, București, 2002, p. 178.

⁴⁰ Emil Băldescu, *Spiru Haret*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 212-213; vezi și N. Adăniloaiie, *Istoria învățământului primar*, p. 287.

pentru a fi cineva bun cetățean este de a-și iubi țara, fără rezervă, și de a avea o încredere nemărginită într-înșea și în viitorul ei. Toată activitatea, toată îngrijirea celor însărcinați cu educarea tinerimii acolo trebuie să tindă“. El cerea să se introducă și la noi – ca în alte țări – „obiceiul serbărilor patriotice pentru școli“, arătând că ziua de 10 Mai „este cea mai potrivită“, întrucât are o întreită semnificație, iar serbările vor exercita „o influență puternică asupra dezvoltării sentimentului național“. Totodată, pentru a asigura o educație națională temeinică, ministrul recomanda cadrelor didactice ca, la aceste serbări, să-i facă pe tineri „să prețuiască evenimentele mari ale istoriei noastre“, să-i convingă că ei sunt urmașii eroilor care „au luptat și și-au vărsat sângele ca să conserve țara“. Și Haret accentua: „...redeșteptați în inima lor aceeași aprinsă iubire de țară pe care ei trebuie s-o aibă ca urmași ai acelor eroi“. ⁴¹ Tot pentru intensificarea educației naționale, erau preconizate cântece patriotice, „pelerinagii la locurile istorice“ și cinstirea eroilor de la 1877, a căror nume au fost afișate la fiecare școală primară.

Spiru Haret are și meritul de a fi insistat asupra caracterului educativ al învățământului și legăturii sale cu viața, cu interesele și aspirațiile poporului. În raportul său către rege, din 1903, el scrie și următoarele: „Învățământul, ca să fie desăvârșit, trebuie să se îngrijească nu numai a cultiva spiritul, înavuțindu-l cu cunoștințe multe, dar a cultiva și inima, a forma caracterul, a face, în fine, ceea ce se numește *educațiunea* tinerimii“. Acțiunea școlii, mai ales a celei primare, trebuie să se extindă și în afara ei, unde a dat „unele rezultate excelente, dobândite în scurt timp. Școala primară are chemarea, are datoria de a forma conștiința națională a poporului, de a-l face să-și cunoască trecutul, pentru a-și înțelege rostul său în prezent și chemarea sa în viitor. Școala primară trebuie să creeze simțul de solidaritate națională, fără care un Stat nu poate exista și care dă unei națiuni tărie și încredere în sine“. Pentru atingerea acestui scop, „trebuie să concurgă întregul învățământ; dar, în prima linie, studiul istoriei“. În același raport, ministrul mai subliniază: „Căutăm să apropiem școala de popor, să o facem să fie iubită și respectată, să fie centrul de unde să pornească curente bune și sănătoase pentru înălțarea și întărirea neamului. Căutăm a face ca învățământul nostru să devină un învățământ național, din vreme ce ne silim a-l face să se potrivească țării noastre, în loc de a ne mulțumi să-l luăm făcut gata într-un timp și în niște condițiuni care nu mai sunt ale noastre... Scopul învățământului însă nu este numai instrucțiunea, ci și

⁴¹ Vezi textul integral al circularei, în Spiru Haret, *Raport adresat M.S. Regelui asupra activității Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor*, București, 1903, p. 244-247 (Anexe).

educațiunea tinerimii și aceasta a doua parte este mai importantă și mai grea de realizat decât cea dintâi”.⁴²

Rolul principal în educația tinerimii dar și a adulților, aveau să-l joace învățătorii. Acești dascăli – în concepția lui Haret – trebuiau „să învețe și să facă mai buni nu numai pe copii, dar și pe toți cei care au trebuință să fie instruiți și luminați”.⁴³ Haret accentua că învățătorii trebuie să fie „propagatorii cei mai aprigi ai ideilor naționale, încălzitorii patriotismului și luminătorii poporului”; iar rolul lor de educatori să se exercite și în afara școlii, pentru ridicarea „nivelului cultural al țăranimii și o îmbunătățire a stării ei materiale”.⁴⁴ Astfel, prin măsurile educative luate, Haret a reușit să trezească în inima învățătorilor „conștiința demnității omenești”, le-a insuflat măreția înaltei misiuni sociale și naționale, chemându-i la munca obștească pentru cultura și propășirea neamului, la această activitate extrașcolară atât de apreciată de N. Iorga, C. Stere, C. Mille, G. Țițeica, M. Sadoveanu, G. Coșbuc și mulți alți cărturari de prestigiu.

Învățătorii – din care mulți fuseseră inițiatorii muncii educative și în afara școlii – au răspuns cu entuziasm la chemarea lui Haret, iar acesta, în al doilea și al treilea ministeriat al său, a sprijinit, oficializat și generalizat diverse forme de activitate extrașcolară a corpului didactic primar: școli de adulți, șezători sătești, biblioteci populare, conferințe populare cu sătenii, cercuri culturale, serbări naționale, coruri școlare și bisericești, case de sfat și citire, jurii de împăciuire, bănci populare, cooperative de producție, consum și credit, obștii de arendare și cumpărare de pământ, tovarășii agricole sătești etc.⁴⁵ Extinderea și intensificarea acestor forme de activitate extrașcolară denotă că educația adulților – prin strădania învățătorilor – a căpătat un adevărat caracter de masă. Cu nuanțe de flux și reflux, cauzate de circumstanțe politice, această activitate a durat până la războiul de întregire din 1916, în care mii de învățători – în calitate de ofițeri de rezervă și-au condus la luptă propriii elevi și consăteni, pe care îi educaseră în spiritul ideilor lui Haret.⁴⁶ Iar o bună parte din instituțiile acestea extrașcolare au dăinuit și în perioada interbelică.

Între timp, în septembrie 1906, a avut loc la Milano primul congres internațional care a dezbătut această activitate extrașcolară – întâlnită în multe țări europene – și denumită, de aici încolo, pe continent, *educație populară*. Recunoscând nevoia de a se stabili, permanentiza și coordona

⁴² *Ibidem*, p. 11, 44 și 353-354.

⁴³ *Ibidem*, p. 139.

⁴⁴ *Idem*, *Opere*, vol. VII, p. 339-341 și 347.

⁴⁵ *Vezi* N. Adăniloiaie, *Învățătorii – luminători ai satelor*, p. 352 și urm.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 325-349.

aceste acțiuni, congresul a hotărât să se constituie „o federațiune internațională a operelor de educație populară”. Peste doi ani, în octombrie 1908, s-a ținut la Paris al doilea congres internațional de educație populară, la care a participat și o delegație română formată din D.A. Teodoru (secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice), Gh. Adamescu (inspector general) și G.C. Ionescu (inspector școlar). Ședințele congresului au fost prezidate fie de ministrul instrucțiunii publice, fie de cel al industriei și comerțului. La congres, raportorul Ligii franceze a învățământului a subliniat că „problemele educației populare sunt aceleași în toate țările”, că până acum lumea s-a ocupat exclusiv de școala primară, dar „a venit ceasul să ne îndreptăm spre adolescent”. Pretutindeni opinia publică cere să pornim lupta contra ignoranței și întinericului. E o pornire de generozitate intelectuală și morală în vederea realizării unui scop înalt. „Școala e o patrie universală”, care nu exclude dragostea pentru patria unde ne-am născut.⁴⁷ Șeful delegației române – după ce a menționat că a cunoscut civilizația prin prisma Franței, care e considerată de clasele conducătoare „ca a doua patrie” – a reliefat că civilizația umană nu-și poate îndeplini „menirea sa firească dacă nu este înțeleasă, iubită și adoptată de masele populare și singurul mijloc de a ajunge aici e educația populară”, care, pe deasupra deosebirilor de nație, stare socială și religie, a devenit „caracteristica momentului actual”. În această mișcare, Franța are „meritul de a fi fost una dintre inițiatore” și de „a fi inspirat atâta simpatie și încredere încât să ne poată aduna pe toți.”⁴⁸

Al treilea congres internațional al educației populare s-a ținut la începutul lui septembrie 1910 la Bruxelles, în cadrul expoziției universale din acel oraș. Congresul a fost prezidat de primarul orașului și n-a avut amploarea celui de la Paris. Au participat numai zece țări și s-au dezbătut mai puține probleme de *educație populară*: cursul de adulți, biblioteci populare, societăți diverse, teatre, muzee, proiecții luminoase, prepararea femeilor pentru rolul lor educativ ș.a. Profesorul Gh. Adamescu, participant la congres, a constatat că multe țări sunt „în urma noastră în privința educației populare”.⁴⁹ De altfel, activitatea extrașcolară desfășurată de dascălii români a fost apreciată și la Congresul internațional al învățământului primar, ținut la Paris în august 1910. Delegatul român I.G. Dumitrașcu, învățător la Zilișteanca, județul Buzău, a relatat că la congres s-a tras concluzia că avem legi asupra învățământului „de care suntem invidiați” și că „în activitatea noastră extrașcolară suntem

⁴⁷ Gh. Adamescu, *Raport asupra lucrărilor Educației populare*, București, 1909, p. 6.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 9.

⁴⁹ *Idem*, *Lucrările congresului Educației populare ținut la Bruxelles*, București, 1911, p. 11, 28-30 și 93.

aproape neîntrecuți”. E de precizat că învățătorul român a fost ales atunci vicepreședinte al congresului.⁵⁰

În final, putem deci conchide că vocația educațională în România independentă – indiferent dacă o numim activitate extrașcolară sau educație populară – a fost totdeauna prezentă, având o fază de maximă afirmare în timpul „marelui ministru și om de bine”: Spiru Haret – apreciat astfel de istoricul N. Iorga.

⁵⁰ N. Adăniloaiie, *Învățătorii – luminători ai satelor*, p. 352.